

LES BANDOSITATS DE NYERROS I CADELLS A LA REIAL AUDIÈNCIA DE CATALUNYA (1590-1630): «POLICIA O ALTO GOBIERNO?»

per Xavier Torres i Sans

Introducció

1. El tema del bandolerisme català dels segles XVI i XVII i, assenyalamment, de les bandositats de *nyerros* i *cadells* originaria una vigorosa controvèrsia, a estones netament política, entre els representants més caracteritzats de la historiografia del segle passat. Els extrems d'aquesta polèmica, encetada l'any 1858 amb l'estrena de *Don Juan de Serrallonga o Los bandoleros de las Guillerías*,¹ foren Víctor Balaguer (1824-1901) i Antoni de Bofarull (1821-1892), tot i que tampoc faltaren algunes intervencions puntuals d'altres autoritats de la Renaixença catalana, com ara Joan Cortada (1805-1868), l'autor d'una edició extractada i comentada del procés original del bandoler Serrallonga.² Pro-

1. Sobre el *Don Joan* de Víctor Balaguer, peça teatral que l'any següent esdevingué novel·la, vegi's la completa anàlisi de Fuster a Joan REGLÀ i Joan FUSTER, *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler*, Barcelona, 1961, pp. 197-208. Sobre l'impacte de l'obra entre els contemporanis, cf. *infra*, nota 3.

2. Ultra el drama de Balaguer, les peces bàsiques de la polèmica són, per ordre d'aparició: Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Lib. S. Manero, Barcelona, 1860-63 (cf. vol. IV, pp. 240-260 i 295-305); Juan CORTADA, *Proceso instruido contra Juan Sala Serrallonga, lladre de pas (salteador de caminos). Extractado (sic) en su parte más interesante*, ed. «El Principado», Barcelona 1868; Antonio

bablement, Balaguer exagerava quan feia «de ladrones de camino hombres de partido, agrupados bajo una bandera política»;³ o quan, massa influenciat per la política del seu temps, conferia una significació anacrònica a les bandositats de *nyerros* i *cadells*: «En nuestro lenguaje de hoy —deía— llamaríamos a estos dos bandos absolutistas y liberales...» (i no cal entretenir-se en el detall de quins serien els uns o els altres, atés la fragilitat de l'argument de Balaguer).⁴ Contràriament, Bofarull des-

de BOFARULL, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Catalunya*, J. Aleu ed., Barcelona, 1876-78 (cf. vol. VII, pp. 306-320 i 396-409); Pablo PARASSOLS, *Nyerros y Cadells* «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», III, Barcelona, 1880, pp. 553-573; Julián de CHIA, *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Imp. Lib. P. Torres, Gerona, 1888-90 (cf. vol. III); Celestino BARALLAT, *Nyerros y Cadells*, «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», V, Barcelona, 1896, pp. 255-276. A més, caldria afegir la ben documentada obra de Lluís Ma. SOLER TEROL, *Perot Roca Guinarda. Història d'aquest bandoler*, Manresa, 1909; força més que no pas una simple biografia del bandoler d'Oristà, per bé que la seva interpretació és deutora encara dels autors del Dinou.

3. BALAGUER, *Historia*, IV, p. 240. De pasada, Balaguer intentaria sufocar algunes crítiques suscidades arran de l'estrena de *Don Joan*: «El drama —escriu— hizo algún ruido, tuvo un éxito que yo el primero no podía ni debía esperar, y aquella especie de miserable crítica mordaz y venenosa que siempre levanta la cabeza cuando hay que amargar un triunfo, se cebó aristarcamente en mi pobre obra, sin reparar que era una vindicación de historia, y no una simple vindicación de personaje. Esta crítica... no vio o no quiso ver la idea fundamental, la idea histórica y política del drama, y lanzó un grito de indignación y de anatema contra el osado autor que se atrevía a convertir de buenas a primeras y por su simple capricho a un capitán de ladrones en un héroe político», *Ibid.*, IV, p. 298.

4. *Ibid.*, IV, p. 254. Altra vegada Balaguer haurà de referir-se a la contextura històrica del drama de Serrallonga: «Mi objeto principal no era el de este personaje, sino el de los *narros* y *cadells*, el de hacer ver que estos bandos habían representado en nuestra historia un papel político, el de poner en escena por medio de un cuadro sintético la lucha política de dos ideas que habían tenido su teatro aquí en Cataluña como en otras partes», *Ibid.*, IV, p. 297. En el pròleg de la novel·la de *Don Joan*, Balaguer havia precisat prou bé els termes de la seva interpretació: «Els *Nyerros*... significaven l'esperit popular i liberal de l'època; els *Cadells* representaven l'orgull aristocràtic i l'esperit de les prerrogatives i privilegis de la noblesa» —cito segons la versió fasciculada i traduïda per Valeri Serra i Boldú de «La novel·la nova», de Barcelona, s.d., quadern núm. 1, p. 20. Ara, si Balaguer feia dels *nyerros* els liberals del Barroc, pel mateix camí, algun representant del republicanisme federal dels anys setanta faria dels *nyerros* un antecedent directe dels socialistes: «Para el Sr. Balaguer, los *Narros* representaban las ideas liberales (seu). Para nosotros... los *Narros* catalanes fueron en su época los genuinos representantes del

cartaria repetidament cap mena de connotacions polítiques en l'entrellat de les bandositats —simple delinqüència, tot plegat— i recalcaria, a més, el caràcter rústec o fins i tot banal d'aquesta mena de conflictes, l'expressió solament d'unes «caprichosas divisiones que, en todos los siglos, se han observado en algunos pueblos, y cuya pacificación es más bien cosa de policía que de alto gobierno».⁵

2. Aquest treball és únicament una nota d'atenció sobre l'abast real (o si més no, les proposicions previsibles) de les bandositats de *nyerros* i *cadells* a la Catalunya dels segles XVI i XVII. Recull precisament la hipòtesi contrària de Bofarull, és a dir, que les bandositats en general, i *la brega de nyerros* i *cadells* en particular, són més aviat cosa de «alto gobierno» que no pas de «policía». Tal vegada el fet de recolzar la crítica en una citació tan reculada historiogràficament parlant no sigui del tot procedent. Però si la formulació de Bofarull pateix d'un esquematisme massa evident, la historiografia posterior del bandolerisme català, malgrat algunes excepcions remarcables, tampoc sembla haver aban-

ra nosotros... los *Narros* catalanes fueron en su época los genuinos representantes del *sentimiento socialista*», escrivia Enrique RODRÍGUEZ SOLÍS a *Narros y Cadells*, «La Ilustración Republicana» (Madrid), Año 1, núm. 25, 23-12-1871 (aquest curiós testimoni va ser-me facilitat pel professor Enric Ucelay Da Cal).

5. BOFARULL, op. cit., VII, p. 29. Bofarull refusaria, detalladament, els arguments de Balaguer: «No pueden ser ni los *Nyerros* ni los *Cadells* representación de clase, puesto que la gente que en ellos figura es de una misma calaña, perdidos de todos los territorios y escapados de todos los oficios, algún calavera de familias acomodadas, valentones y desalmados, los cuales del mismo modo roban, amenazan y asesinan a nobles y municipalidades que a modestos colonos de las casas de labranza... Menos que representación de clase ha de ser representación política, porque a pesar de quererlo algunos así, no ha habido quien haya sabido sentar, ni indicar tan siquiera qué es lo que querían los *Nyerros* o los *Cadells*, en qué se diferenciaban entre sí, cuál era su bandera respectiva... Apodos y no más que apodos, repetimos, son tan sólo las denominaciones que se dan a los distintos grupos de bandoleros...», *Ibid.*, VII, pp. 319-320. Tanmateix, Bofarull mateix és l'autor d'una curiosa hipòtesi segons la qual el bandolerisme català hauria estat, almenys d'ençà el segon decenni del segle XVII, un bandolerisme d'«importació» o d'instigació estrangera, francesa concretament, amb alguna finalitat política d'envergadura; Serrallonga i d'altres quadrilles, doncs, haurien estat únicament l'instrument d'aquestes maquinacions, *Ibid.*, VII, pp. 404-408. La hipòtesi de Bofarull, tot i no haver estat mai prou documentada, tampoc sembla descartada per alguns treballs moderns. Segons René NELLI, Serrallonga fou un «chef de bande qui fut pendant quelque temps au service de la France, vers 1630, et que les Espagnols exécutèrent comme rebelle en 1633», *Le Languedoc et le comté de Foix. Le Roussillon*, Paris, 1958, p. 313.

donat del tot aquesta perspectiva de l'ordre públic.⁶ Altrament, no són simptomàtiques algunes comparances que, potser amb una finalitat didàctica, assimilarien les bandositats de l'època amb determinats fenòmens esportius de l'actualitat? I no és força gratuïta la temptativa de desvincular el bandolerisme feudal o senyorial de cap argument econòmic?⁷ Privada de cap falca econòmica o política, la història de les bandositats esdevé aleshores un gènere gairebé pintoresc, i el bandolerisme un problema simplement d'ordre públic. Caldria, doncs, demostrar tot el contrari.

3. La cronologia de les bandositats de *nyerros* i *cadells* no és encara prou afinada. Si l'origen d'aquestes denominacions cal cercar-lo, pel

6. Cal referir-se als treballs de Joan REGLA sobre el tema que, tot i ser una pacient aportació documental, són un exemple de les limitacions apuntades, vegi's: *El envío de metales preciosos americanos de España a Italia a través de la Corona de Aragón y sus relaciones con el bandolerismo pirenaico*, «Estudios de Historia Moderna», IV, Barcelona, 1954, pp. 191-203; *Felip II i Catalunya*, Barcelona, 1956; *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, s.d.; *Joan Serrallonga*, op. cit.; *El bandolerisme català del Barroc*, Barcelona, 1966 (2a. ed.); *Bandolers, pirates i hugonots*, Barcelona, 1969 (ed. revisada i sense aparell crític de *Felip II i Catalunya*). Una orientació metodològica més productiva cal cercar-la en algunes obres no monogràfiques, com ara Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 1973 (4.ª ed.), II, pp. 298-306 i 350-355, o J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana (1598-1640). Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, Barcelona, 1966, caps. 3 i 4; Eulàlia DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, 1982, pp. 206-265; Martí de RIQUER, *Quinze generacions d'una família catalana*, Barcelona, 1979; *Lletres de batalla*, Barcelona, 1963-68, I, «Introducció», i *Luchas entre Agullanas y Sarrieras en el siglo XVI*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», Barcelona, 1963-64, XXX, pp. 7-17. O bé alguna monografia de caire regional, com ara el breu però suggestiu treball de Josep LLADONOSA, *El bandolerisme a la Catalunya occidental (1473-1616)*, Barcelona, 1972. Finalment, i pel que fa a la historiografia del bandolerisme català —l'únic àmbit bibliogràfic considerat en aquest apunt—, vegi's la hipòtesi innovadora de James CASEY, *El Regne de València al segle XVII*, Barcelona, 1979, cap. 9.

7. REGLA, *El bandolerisme*, p. 33 (el símil esportiu) i p. 10 (el caràcter del bandolerisme aristocràtic), tot i que l'autor abonarà també alguns aspectes dels discurs historiogràfics del segle XIX: «ens sembla evident que els nyerros representaven la mentalitat feudalitzant dels cavallers de la muntanya, i els cadells, l'afirmació del poder monàrquic, aliats de la burgesia de les ciutats i viles. Els primers... es caracteritzen pel seu radicalisme, amb una projecció política de tipus filofrancès; els segons, en canvi, són més reialistes i col·laboracionistes amb la monarquia hispànica. Tot això, però, en línies molt generals... (car). El fenomen que estudiem presenta una complexitat tan extraordinària que resulta impossible de reduir-lo a directrius clares», *Ibid.*, pp. 33-34.

que sembla,⁸ a l'època medieval, el fort de les bandositats arrencaria cap a finals del segle XVI, i duraria (amb intervals i llacunes que potser són només lapsus documentals) fins mitjan segle XVII; arrossegarien, a més, tots els estaments: mercaderia i cavalleria, bisbes i canonges, camp i ciutat. Altrament, les institucions del país tampoc escaparien dels afers de bandositat, tal com féu notar J. H. Elliott en alguns passatges de *La revolta catalana*.⁹ Pel que fa a la Reial Audiència de Catalunya, si més no, els senyals són prou perceptibles. Tot seguint, doncs, oferim alguns testimonis de la incidència de les bandositats entre el personal de l'Audiència; una recerca no pas sistemàtica, i dificultada per la dispersió dels materials, però prou il·lustrativa potser de les implicacions polítiques de la brega de *nyerros* i *cadells*.

Nyerros i cadells a la Reial Audiència de Catalunya (1590-1630)

1. L'administració de justícia: de la corrupció a les bandositats

Una de les faltes de l'administració reial a Catalunya era, tal com han fet palès les xifres d'Elliott, les insuficiències de tresoreria.¹⁰ Ara bé, si l'administració sencera patia la falta de recursos, els entrebancs han estat força més evidents en els afers de justícia, i assenyaladament en la persecució del bandolerisme. Els precés dels virreis, si més no, han estat repetits:

Con muchas he representado a V.M. ... la impossibilidad que ay en esta provincia de poder perseguir gente inquieta y facinerosa y hacer las diligencias q(ue) sería razón en fortificación de processos, y en lo de-

8. Vegi's PARASSOLS, *op. cit.*, i BARALLAT, *op. cit.*

9. ELLIOTT, *op. cit.*, pp. 68 (afers Cornet i Rubí), 83-84 (jutges de parcialitat), 114 (el governador Aleix de Marimon), 458 (les bandositats llavors de la revolta catalana) i 513 (*nyerros* i *cadells* en la tot just estrenada administració francesa del Principat), per bé que d'altres anècdotes fan presumir un entrellat més vast.

10. *Ibid.*, pp. 85-89. Sobre l'administració reial al Principat, i l'organització i competències de la justícia i la Reial Audiència, vegi's Jesús LALINDE ABADIA, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, 1964; o les útils introduccions de REGLA, *Els virreis*, *op. cit.*, pp. 53-65, i d'ELLIOT mateix, *op. cit.*, cap. 4. Sobre el Consell d'Aragó vegi's, també, les indicacions de Carlos RIBA, *El Consejo Supremo de Aragón en tiempos de Felipe II*, Valencia, 1914.

más que conviene para la demostración de la Justicia, por falta de dinero, y los inconvenientes que desto resultavan...

escrivia el virrei Monteleón l'any 1605.¹¹ La precària remuneració dels oficials reials, a més, feia problemàtica la provisió de les justícies inferiors, tal com avisava una carta del virrei duc de Feria l'any 1598:

*La administración de justicia padeçe mucho por no tener sueldos los vegueres y juezes hordinarios, y aver de salir todo de conposiciones (invención que parece la puso el demonio en Cataluña para su confusión) y assí no ay quien quiera oficios sino es los que son inpropios para ellos.*¹²

Testimonis de dates posteriors han de recalcar la durada d'aquesta mena de dificultats:

*La mayor parte de los ordinarios —escrivia el governador Aleix de Marimon l'any 1616— son y se tienen por criaturas de quien les ha procurado los oficios, con solo intento de poder cometer insolencias inaverguables... Los dichos ordinarios son por mayor incapaces del oficio y la escoria de los lugares por no hallarse apenas des del mayor al menor persona que quiera encargarse de administrar jurisdicción.*¹³

Tanmateix, la venalitat s'enfila pertot arreu: simples oficials de localitat, batlles i veguers o fins i tot entre el personal de la Reial Audiència. Així, l'any 1603 calgué reglamentar la tramitació de les provisions de gràcia i justícia perquè els escrivans de l'Audiència en feien negoci:

*... esta diligencia an tomado fuerte algunos que no les está bien por haverles cortado el hilo que llevaban para su aprovechamiento y intereses particulares.*¹⁴

Tot i així, els funcionaris pogueren matenir els profits amb l'expedició dels guiatges.

Però si cal refiar-se de l'advertiment d'un jutge entès, la venalitat afectaria, a més de jutges i secretaris, les més altes instàncies. Tot esperant l'arribada del nou virrei, el doctor Francesc Puig demanava que fos:

11. Arxiu Corona d'Aragó, *Consell d'Aragó* (ACA. CA.), llig. 348 (3-5-1605).

12. ACA. CA., llig. 344 (28-12-1598).

13. REGLA, *El bandolerisme*, p. 50.

14. ACA. CA., llig. 345 (8-11-1603).

*persona que sie richa y no necessitada, que la pobresa és causa de que.s fan coses indegudes y no.s fa lo servey de sa Mat.*¹⁵

A més del lucre personal, però, les irregularitats de la magistratura catalana guardaven tot sovint un argument polític. De fa estona, alguns autors han expressat el convenciment (només convenciment, perquè ningú n'ha fet una anàlisi sistemàtica) que la cancelleria virregnal romania mig-partida entre *neyros* i *cadells*.¹⁶ I efectivament, segons els testimonis disponibles, tot fa pensar que l'entroncament institucional de les dissensions de bàndol no fou pas esporàdic o circumstancial. Altrament, els lligams socials i familiars de la representació política facilitarien, sens dubte, l'escalada de la bandositat. Pel que fa a l'Audiència i els seus ministres, el decòrum professional i l'obligada fidelitat al rei, mal fos únicament per les expectatives de promoció social, no sembla haver estat incompatible amb d'altres lleialtats naturals; tal com ha fet notar Elliott, si els ministres reials «tenien consciència de llurs obligacions envers el rei i l'administració on servien, i l'esperança de promoció induïa sempre a la bona conducta... llur primera lleialtat era per a llurs famílies, facció i província».¹⁷ Això era cosa sabuda. Així, a últims de juliol de l'any 1603, tot just arribat a la cancelleria, el nou virrei duc de Monteleón faria un explícit advertiment a alguns dels doctors de l'Audiència, car

le avían dicho que tota (sic) la Audientia estava partida en vandos, que T. era de T. camarada, y T. de T., que era menester se pudiesse remedio en ello.

I malgrat la indignació dels jutges, Pujades, un bon coneixedor de les interioritats de la política catalana del temps, abonaria les impressions del nou virrei: *Ell diu massa veritat y per ço estan malcontents*.¹⁸

15. ACA. CA., llig. 343 (23-3-1592). Tanmateix, el jutge Puig no sembla haver estat tampoc un funcionari de conducta exemplar, cf. *infra*.

16. REGLÀ, a *Els virreis*, també n'estava prou convençut: «Aquesta és també — escriu — l'opinió que ens ha exposat l'amic Elliott», p. 127 i nota 28, per bé que en treballs posteriors no insistiria en el tema.

17. ELLIOT, op. cit., p. 84.

18. Jeroni PUJADES, *Dietari* (a cura de Josep Ma. CASAS HOMS), Barcelona, 1975-76, I, p. 287.

Però si la projecció institucional de la brega de *nyerros* i *cadells* era segurament inevitable, alguna vegada va semblar fins i tot que les bandositats niaven a la cancelleria, fomentades per algunes personalitats del consell. Així, a mitjan l'605, un despatx del rei encomanava el duc de Monteleón algunes indagacions:

... se ha entendido que Cataluña está llena de cuadrillas de bandoleros... y que no ay passo seguro... y que los caminantes no tienen seguras sus vidas ni haz(ien)das y se entiede q(ue) alg(unos) del con(sejo) fomentan estas parcialidades y que assí que ponga mucha dilig(enci)a en la persecución de los delinquentes... y que avise quienes son los del con(sejo) que fomentan estas parcialidades y q(ue) les advierta q(ue) hagan su of-ficio como están obligados, otram(en)te su Magd. les mandará castigar.¹⁹

La requisitoria del rei, però, va revoltar la magistratura, i no gaire després alguns doctors presentarien un memorial de descàrrec:

Si la naturaleza (sic) dels desta Provincia no fóra tant notòria — argumentaven—, ocasió teníam de representar.la a V. Md. per ser com és la causa y origen de tots los mals que en ella succehexen. Però lo siti de la terra en frontera de diverses nacions, la asperesa della, la condició dels naturals, las passions encorporades en los maiorazgos ab successió de pares a fills, y la llibertat de las leys, la fan tant coneguda, que hont se vulla que.s parla de Cataluña és ab renom y apel(l)ido de moltes escabrositats i inquietuts, donant.las per calitat que naix ab la naturaleza.

Altrament, prou se sabia també la malvolença d'algunes persones, que:

procurant ab lletres de particulars mal informats, o fàcils en creurer falses informacions, de infamar.nos y notar.nos de parcials sens individuar persones ni actes alguns de parcialitats als quals puga satisfacer.se.²⁰

Certament, qualsevol definició sobre les implicacions entre la magistratura i el bandolerisme no pot negligir algunes prevencions, car, tot sovint és gairebé impossible de dilucidar l'autenticitat d'aquesta mena d'imputacions: «En l'atmosfera d'intriga, d'enemistats familiars i de rivalitats entre *nyerros* y *cadells* —escriu Elliott— ... resulta tan impossible posar en dubte com substanciar les freqüents acusacions de favo-

19. ACA. CA., llig. 348 (s.d.)

20. ACA. CA., llig. 348 (2-6-1605). Signaven el memorial els doctors Lluís de Peguera, Josep Ferrer, Jaume Pineda, Francesc Bonet i Francesc Mitjavila i Franquesa.

ritisme i corrupció llançades contra els jutges». ²¹ I l'existència d'alguns càrrecs en disputa no feia sinó multiplicar les denúncies. Es potser el cas de Joan Magarola, incriminat l'any 1615 de fautoria de bandolers, i que cobejava de feia estona una vacant del Consell d'Aragó; una aspiració que, ben segur, concitaria les intrigues d'altres rivals o pretendents, els quals no s'estaven de repetir que Magarola i el seu gendre bandoler maldaven per a *echar a perder toda Cathalunya*. ²²

Però, reserves a banda, la correspondència dels virreis testimonia la persistència de les bandositats entre els membres de l'Audiència. L'any 1626, encara, el virrei bisbe d'Urgell s'exclamava de les dificultats del regiment, ja que:

todos los ministros, desde el mayor al menor, tienen en las entrañas el pecado original de ser cadelles o nierros, y así no hay que entender que a los que son de una parcialidad se les ha de encomendar cosa que sea contra alguno della. ²³

Altrament, la complicitat entre jutges i bandolers no fou mai desmentida. Pel contrari, els casos de col·lusió semblen haver estat massa freqüents. Pujades, al seu *Dietari*, se'n lamentaria repetidament: conigna, entre d'altres casos, la peripècia d'un tal Pineda de Sarrià, el qual *anava per ciutat ab una quadrilla de ñerros* i que, assetjat en una casa pels oficials reials, seria deslliurat *in extremis* per intercessió del seu germà, advocat fiscal de l'Audiència, que hauria cercat favor prop del virrei Terés, un home amb fama de *nyerro*: *No hi ha justícia* —escriu Pujades—: *tot són parsalitats descarades, seguir se n'ha moltes morts*. ²⁴

Altres testimonis recalcarien, de vegades amb tota mena de detalls, la complicitat dels jutges en els afers de bandolerisme. L'any 1594 un memorial de la Diputació denunciava la parcialitat del doctor Francesc Puig, el qual

Per tenir temor de moltes persones a les quals te offeses molt fora de propòsit y sens fonament algu(n) ses fet parcial, y declaradament en moltes conversacions ha publicat ser de la parcialitat que diuen de Cadell...

21. ELLIOTT, op. cit., p. 83.

22. ACA. CA., llig. 269, núm. 23.

23. ELLIOTT, op. cit., p. 84.

24. PUJADES, op. cit., I, pp. 246 i 264.

y en notable dany de la generalitat y benefici publich de Cath.ª ha entroduit en la ciutat de Bar.ª que les matexes diferencies que.s tenen en campanya sien entre les mateyxos abitants de Bar.ª cosa que si no de poch anys en sa se ere vista.

De assó ha resultat molts desserveis a Nre. Sor. y a V.ª Mt. en notable dany del Principat per que en fer favor a alguns amichs seus prengué tant animo y osadia lo Bayle de Alòs y ses quadrilles que arribaren a ser en número tan gran com es notori y ab tant gran libertat y insolencia com ya més se age vist en lo Principat... que fou forsat alguns cavalle(r)s y vegueries de sos propis dine(r)s fer una soldadesca de a cavall y de peu per a poder defensar la terra...²⁵

Per bé que Francesc Puig no sembla haver estat molestet, tot i les imputacions del memorial, d'altres vegades la complicitat entre jutges i bandolers, un cop descoberta i ben provada, seria penada amb la pèrdua del càrrec i el bandejament territorial. L'any 1614, arran d'una visita del regent José Pérez de Bañatos, tres doctors de l'Audiència, Joan Gallego, Josep Ferrer i Rafael Rubí i Coll, foren objecte d'una investigació d'aquesta mena. De Rubí, natural de Puigcerdà, hom remarcava la seva vinculació amb algunes quadrilles d'anomenada, com ara la de Trucafort, la persecució del qual eludiria per terres de la Cerdanya:

q(ue) el dicho Rubí y Coll en seguimiento de vandoleros fue al dicho Co(n)dado, y en vez de perseguir, y prender a los delinque(n)tes regalados y aprocessados co(n)sintió lo aco(m)pañasen... y q(ue) estos entrava(n) públicamente en su casa con tanta libertad como pudieran quando no fueran foragidos, y que los que antes no solían ni aún no osavan entrar y mucho menos pasear por la villa de Puycerdan cabeça del dicho Condado y patria del dicho Rubí y Coll estando él, en ella lo hiziero(n)...

(...) q(ue) en dos ocasiones q(ue) fue al mismo efecto el dicho Rubí y Coll a la dicha villa, aviendo llegado a vista de Trucafort y su quadrilla... la gente q(ue) co(n) él llevaba por ser tan ruin y facinerosa... lo avisó se huiese porq(ue) yva el dicho Rubí y Coll a prenderlo, no sin grande sospecha q(ue) él avía sabido también en el aviso...

25. ACA. CA., llig. 265, núm. 15 (12-8-1594). Sobre les circumstàncies i detall d'aquest memorial de la Diputació contra el jutge Francesc Puig, vegi's l'article *Bandolers o bandolerisme? Els bàndols de «nyerros» i «cadells» a la Catalunya moderna*, «L'Avenç» (Barcelona), núm. 49, maig 1982, pp. 36-37.

A més a més, Rubí era valedor dels *cadells*:

q(ue) el dicho Rubí y Coll es fautor de la parcialidad de los Cadeles, y enemigo declarado de los Ñarros, y tan parcial que qua(n)to se haze, dize y comete por los Cadeles lo favorece, defiende, escusa y dexa de castigar en grande perjuicio de la justicia...

I pel que sembla, la fautoria de bàndol esdevingué decisiva en la condemna de Rubí, car, segons el regents del Consell d'Aragó:

aunque de las cosas, y casos particulares de que está tan cargado pudiese dar, y tener algún descargo parece, que no puede respecto de la dicha parcialidad y fautoria por ser como es tan notoria y pública, y tener della tanta noticia el consejo de tantas maneras q(ue) lo obligan a tenerlo como lo tiene por parcial y fautor de vandos y por tan perjudicial como se ha dicho para ser juez y administrar justicia...²⁶

Tot i la gestió d'alguns valedors de Rubí, el rei sancionaria el parer dels seus consellers, i el jutge seria apartat de l'Audiència.

Multiplicar els exemples, per massa eloqüents que siguin, potser no serviria de gran cosa. Solament una recerca sistemàtica, i cronològicament delimitada, confirmaria l'índex de bandositat a les sales de l'Audiència. Val la pena de citar, però, un cas força assenyalat succeït l'any 1619: la temptativa d'assassinat de Francesc Pinsa, un sicari qualsevol, per part del jutge Francesc Roig, i tot plegat perquè el tal Pinsa *no havia querido matar a dos hermanos, llamados los Armanes de Barcelona, a los quales don Francisco tenía grande odio, y había procurado hazerlos matar, y offrescido dineros para ello*. Ben cert, no era cap història edi-

26. ACA. CA. llig. 269, n.º 25 (18-6-1614). El jutge Rubí i Coll provenia d'una família influent i benestant de Puigcerdà. El seu pare, el mercader Joan Rubí, havia estat cònsol de la vila l'any 1581, i d'ençà aleshores els Rubí mantingueren una representació periòdica en els successius consolats de la vila (els anys 1582, 1584, 1587 i 1601, en la persona de Rafael Rubí, el jutge mateix o potser un seu oncle de nom igual). L'ascens social de la família culminaria l'any 1599, amb l'ennobliment del doctor Rafael Rubí, l'antic i brillant estudiant de Salamanca: *isqué —diu la semblança del Dietari de Puigcerdà— gran student de Salamanca... (i) per ser tant avantejat, molt jove lo empleà sa magestat en son servey en lo real consell del present principat de Cathalunya civil sens passar primer per lo criminal..., Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà (a cura de Salvador GALCERÁN VIGUÉ), Barcelona, 1977, p. 101. Sobre Rubí, vegi's també Philippe LAZERME, *Noblesa catalana. Cavallers i burgesos honrats del Roselló i Cerdanya*, La Roche-Sur-Yon (Vendée), 1975-77, III, 206-210.*

ficant. Segons sembla, el jutge Roig havia violat una noia Armans, i ara els seus germans reclamaven la revenja. Temerós dels xicots, el jutge hauria comprat els serveis d'en Pinsa, tot i que, finalment, el sicari no acompliria la «feina». Llavors, Roig mateix miraria d'eliminar en Pinsa, per bé que la nit del tiroteig (Roig duia acompanyament) les víctimes del jutge haurien estat tres innocents ciutadans. El procesament del jutge faria pública, a més, la seva fautoria de bàndols: *con la mala opinión y poca satisfacción que el Cons(ejo) tiene de don Francisco y con ser tan parcial, como es, y tener tantos amigos y valedores del bando de los cadeles (del qual es grande defensor)...*²⁷ Sentenciat, el jutge Roig seria privat de l'ofici i bandejat a perpetuïtat de Catalunya i Madrid.

Les dificultats habituals d'una Audiència imparcial, però, esdevenien força més alarmants llavors d'algun contenciós o procesament assenyalats. Sabudes les filiacions i les dependències de la judicatura, aleshores calia extremar les prevencions:

Para la contention de don Carlos Alemany conviene tener juezes dessapasionados y por ser muy amigo el cançeller de los adherentes a este cavallero sería muy proprio de su Magd. que le mandasse escribir apretadamente, para que nombre jueces de quien se pueda tener entera satisfacción... y plegue a Dios que açertemos porque con ser tan pernicioso este cavallero a la república tiene muchos que secretamente le valen...

Ultra la falsificació de moneda i la fautoria de bandolers, Carles Alemany, senyor de Bellpuig, restava inculpat en l'assassinat, l'any 1622, de l'abat de Banyoles Antoni Cartellà.^{27 bis}

2. La Brega de les provisions d'oficis durant el virregnat del duc de Feria (1596-1602)

La brega de bandositats, tot i la seva virulència, no ha estat sempre una brega armada. El joc d'influències i favors, menys sorollós, ha estat

27. ACA. CA., llig. 275, núm. 5 (16-1-1621).

27 bis. ACA. CA., llig. 370 (24-6-1623). L'any 1626, encara, el virrei bisbe d'Urgell s'exclamarà de la parcialitat dels jutges: *Los de lo criminal... son los que más cuidado me dan por considerarlos parciales y demasiado afectos a sus allegados y a los caballeros, y por el consiguiente a favorecer todo lo que toca a los unos y a los otros...*, ELLIOT, op. cit. p.84.

també prou eficaç. A la Reial Audiència la pressió de les bandositats s'exacerbava cada vegada que calia proveir alguna vacant, car, uns i altres mal-daven per a col·locar-hi els seus partidaris. Per això mateix, els virreis trobaren repetides dificultats a l'hora de confegir unes ternes o candidatures presentables:

*Mr. Reig —s'exclamava el duc de Feria— no azeptó y ame traído cansadísimo con mil días de dilaciones y consultas, como si fuera una election de papa. Advierto los que se me ofresçen, y tengo por el más a propósito a Rovierola... De los demás digo lo que siento, será menester hazer aquí lo q(ue) dezía mi padre quando bivía en Estremadura y para las menudencias q(ue) allí se ofreçían havia falta de hombres, respondía que hera forçoso bestirse del paño de la tierra.*²⁸

Entre els naturals, però, el problema sembla haver estat d'indole política:

*Para abogado fiscal —rebuscava Feria— no ve en esta tercera sala cossa a propósito, porque todos declinan a la diestra o a la siniestra, siendo el officio de juez estar de por medio, y la sala ha venido a parar a estado que con dificultad se haze justicia.*²⁹

I si algun jutge tranquil romania apartat de les parcialitats, l'ofici mateix havia d'atrapar-lo sense remei:

*Josep Ferrer lástima verle qual está... fuera buen trueque de un Ferrer en otro dexandose por juez de corte a Antonio Ferrer que cierto tiene grandes partes para ello y yo estoy muy obligado a hablar en sus cossas pues con las ocupaciones en q(ue) le he puesto le he sacado de los estudios y enemistándole con mucha gente principal desta Provin(cia).*³⁰

A començaments de 1598 el virrei duc de Feria repassava les darres provisions complimentades; testimoni interessant perquè de passada, informa explícitament de la pugna de bàndols a l'Audiència:

Ya no falta más q(ue) mr. Dalmao o mr. Ubac por fiscal, y por tesorero mr. Cornet. Con el canónigo Reig se bolverán a hazer de nuevo diling(cias) pero se vee bien serán en balde. Por ventura se quiere ganar tiempo por aquí para hazerse otra provis(ión) de cançiller qual es la del

28. ACA. CA., llig. 344 (12-1-1598).

29. ACA. CA., llig. 344 (24-10-1597).

30. ACA. CA., llig. 344 (17-3-1599).

*regente, y cayga en el abbad de Ripoll, para que de dos presidentes el uno sea nierro y el otro cadel y ambos inútiles sin que del parecer del uno ni del otro me pueda aprovechar como en tiempo del regente Descamps, con el qual sino era el verbal q(ue) era cossa forçosa no pude tratar negoçio, sino que el officio en sustancia lo venían a hazer mr. Sabater y mr. Mur.*³¹

Però, a més, les parcialitats catalanes tenien també llurs valedors Principat enfora; no endebades l'obtenció d'un lloc a l'Audiència es decidia finalment a la cort. Així, les provisions de càrrecs i vacants esdevingueren un forcejar d'influències prop del Consell d'Aragó, alguns membres del qual abonarien les pretensions de les bandositats catalanes, fins i tot en detriment de l'autoritat del virrei mateix.³² Si més no, maquinacions semblants feien incòmoda la posició del cap de la magistratura catalana, tal com palesa la indignació del duc de Feria, l'any 1598, davant el Consell d'Aragó:

*han puesto en los oydos de algunas personas que yo avía propuesto al canónigo Rovirola y a mr. Bonet por medio de interés... Bien sospecho que el autor es de acá ayudado de ciertos of(ciales) de esse consejo supremo semejantes suyos. No pienso hablar de ello sino es aviendo carta (que lo diga) a las manos porque de otra manera no me estará bien andarme echando pullas con gente semejante.*³³

Pel que fa a la provisió de vacants, els últims anys del segle XVI la facció dels *cadells*, i assenyaladament el regent Francesc Sans, sembla haver guanyat la partida, a desgrat de la reiterada oposició del virrei duc de Feria. Efectivament, durant força estona, Feria i Sans van embrancar-se en una veritable «guerra de les provisions», i per bé que l'elaboració i l'assessorament de les candidatures pertocava al virrei, els recomanats del regent sempre reeixirien. Tot seguit hem de veure alguns fragments d'aquesta pugna personal.

Francesc Sans, fill d'un mercader de Puigcerdà, i nebot del canceller Jeroni Manegat (traspasat l'any 1588), ingressaria a l'Audiència

31. ACA. CA., llig. 344 (7-2-1598).

32. Així, la recusació de provisions feta pel virrei duc de Maqueda en les persones dels jutges Pere Calvo, Joan Gallego, Rafael Safont i Josep Dalmau, i que, finalment, serien ratificades pel rei un cop escoltat el parer dels seus consellers, ACA. CA., llig. 265, núm. 167 (26-1-1594).

33. ACA. CA., llig. 344 (9-10-1598).

l'any 1590. Ben aviat, però (i en una data no precisada per les biografies del personatge) aconseguiria el lloc d'advocat fiscal en el Consell d'Aragó, i seria *visitador* dels regnes d'Aragó (en temps de l'afer Antonio Pérez) i de Lleó.³⁴ Casat amb Gervàsia Dalmau, facilitaria l'ascens del seu cunyat Josep:

*La provisión de Dalmao en lugar de mr. Fort —s'exclamava el duc de Feria— se a tenido acá por muy çierta. El es de todo punto idiota, de tal manera que me han certificado sus compañeros que no save hordeñar una conclusión por ordin(aria) q(ue) sea y junto con esto seguir la opinión del cuñado con tan buenos colaterales como tiene. En aquella sala sería rematar toda buena administración de justi(cia). Bien beo que enbaraça en la sala del chan(ciller) pero los hombres tales en ninguna parte pueden estar que no hagan esse effe(c)to.*³⁵

Tanmateix, no era la primera vegada que el virrei Feria retreia les maquinacions del regent:

*porque digo a V.M. con toda verdad —escrivia el virrei cap a finals de 1597— que los amigos del regente Sans pueden tanto que embaraçan el curso de la Justicia, y q(ue) con ser las cossas de Mambra tales como V.M. verá por la sentençia que se dió contra él huve menester hazer re-lactar el proçeso dos vezes para q(ue) se hallase mr. Mur, porq(ue) de otra manera le hubieran librado con una relegaçion como huno dello(s) tres votó, que esto solo pongo por exemplo de lo demás.*³⁶

34. Sobre el regent Sans, vegi's: *Dietari de Puigcerdà*, op. cit., pp. 100-101; Agustín PUYOL SAFONT, *Hijos ilustres de Cerdaña*, Barcelona, 1896, p. 88; LAZERME, op. cit., III, p. 229: «homme d'une haute droiture et d'un gran savoir... Nommé par Philippe II en 1590 membre du Conseil de Catalogne, il devint par la suite avocat fiscal au Conseil Suprême d'Aragon, puis visiteur des tribunaux des royaumes d'Aragon et de Leon. Il mourut à Madrid en 1612...»; i RIBA, op. cit., p. XIX (per bé que segons aquest testimoni Sans hauria entrat a l'Audiència abans de l'any 90).

35. ACA. CA., llig. 344 (12-1-1598). L'any 1605 Dalmau seria inculpat de facilitar la fugida d'un bandoler d'anomenada, Jaume Joan Carmeniú, i seria desproveït de l'ofici (potser només temporalment). Ultra Dalmau, la fuga fou preparada per Esteve Dalmau i Francesc Sans, tots dos nebots del jutge, i el procurador de la duquesa de Cardona, Climent de Cardona. Tot fa pensar que els fautors haurien deslliurat el bandoler per tal d'evitar algunes delacions comprometedores, ACA. CA., llig. 268, núm. 97 i 117.

36. ACA. CA., llig. 344 (18-12-1597).

Però, pel que sembla, Sans gaudia del beneplàcit d'assenyalats membres del Consell d'Aragó, tal com explicava el virrei en una carta de començaments de 1598:

Por avisos y cartas de muchas personas se a entendido aquí que el rege(n)te Sans tiene algunos amigos de los quales se bale para desacreditar las personas a quien quiere hazer daño y que el uno de ellos es el secretario agustino Villanueva aunque de persona tal no se puede creer. Los otros son Ponte, procurador fiscal, y Fran(cis)co Safont escrivano de mandami(ento) y que estos dan memoriales y que al tiempo que se trata de averiguarse dizen los amigos de mr. Sans que no ay para que tomar hombres sospechosos, ni que aya dubda dellos, y que con esto deshaze algunas provisiones, y tan bien concuerdan con lo que V.M. (el protonotari Jeroni Gassol) me escribe en gen(e)ral, aplicando en parti(cular) a mr. Sans la contínua instançia q(ue) haze contra mr. Sabater queriéndole desacreditar hasta hablar mal en su linage, cossa q(ue) acá tiene ofendidas a muchas personas, y tan divisa a toda esta provinçia con esse espíritu de contradición que no ay cossa sana...³⁷

Sabater, regent del Consell d'Aragó, seria probablementment *nyerro*.³⁸

En una altra ocasió la influència del regent Sans arrabassaria la co-bejada vacant de la tresoreria a misser Cornet, candidat dels *nyerros*, i persona avalada pel virrei i el *valido* català Pere Franquesa.³⁹ Feria, doncs, no s'estava de protestar la designació final de misser Mur, un altre partidari *cadell*, tot recriminant la feblesa del protonotari Gassol:

en el negocio de mr. Mur, bien descubierta está la traça que en esta provi(sión) a havido, y acá la predican los amigos de mr. Sans. V.M. le haze tanta honrra y m(e)r(ce)d que queda confiado encaminará el negocio de manera que él quede o vaya onrrado con la thessoreria...⁴⁰

37. ACA. CA., llig. 344 (12-1-1598).

38. RIQUER, *Quinze generacions*, pp. 175 (el regent Joan Sabater) 241 i 256-259 (l'linatge Sabater). Els Sabater tenien vincles familiars amb els Sescomes, senyors de Malacara i partidaris *nyerros*, Joan SERRA VILARÓ, *Persecució dels bandolers de Catalunya l'any 1616: relació manuscrita d'un dels perseguïdors*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», Barcelona, 1931, IV, pp. 194-195.

39. ELLIOTT, op. cit., p. 68. Sobre Franquesa, vegi's Julián JUDERIAS, *Los favoritos de Felipe III. Don Pedro Franquesa (sic), conde de Villalonga, secretario de estado*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», XIX (1908), pp. 309-327, i XX (1909), pp. 16-27 i 223-240.

40. ACA. CA., llig. 344 (12-1-1598).

Tot fa pensar, doncs, que el regent Sans era l'eix de la perceptible hegemonia *cadella* a la cancelleria d'aquells anys. Potser per això el virrei duc de Feria abonava sistemàticament els pretendents *nyerros*, una manera de neutralitzar el bàndol dominant. El cas és que virrei i regent mai coincidiren a l'hora de les provisions, i que aquest últim duia sempre les de guanyar. Així, si Feria abonava misser Sabater, la vacant recalaria en misser Oliba, també simpatitzant dels *cadells*. El virrei, però, faria notar les inconveniències d'una elecció semblant:

Confio que tengo dada bastante prueba de quan ageno estoy de fines particulares, y que las personas q(ue) he nombrado a su Md. para servirse dellas, son tales, que solo el nombrarlas puede dar cierto testimonio desta verdad. A mr. Sabater yo le preçio y estimo como lo hazen todos los que no pierden el respeto a Dios y a los hombres, y aún los sequaçes de mr. Sans que siguen su opinión no ossan hablar contra él...

Pel contrari, misser Oliba era impresentable:

totalmente inepto, de pareçeres peregrinos, dificultosos y inplaticables, el modo de tratar con la gente y curiales áspero, mal sufrido y de poca gravedad... El es natural de la Val de Carol muy embaraçado en las pasiones antiguas desta tierra, de la parçialidad de Cadel, y que pú(bli)camente hazía su causa aquí maldiziendo al duque de Maqueda quando hazían el casso de Arsègal,⁴¹ y que todos sus sobrinos y parientes seguían el mismo camino y algunos dellos huydos por ladrones públicos. Todas estas causas son tales q(ue) a trueque de VIII días para justificación mía he querido despachar este correo... Y quando fuere servido se publique lo acordado, yo quedaré con descanso aviendo hecho aqueste último offiçio.⁴²

41. Arsèguel era el castell de Joan Cadell, un conegut capitost de bandositat. Després d'algunes temptatives fallides (1588, 1591), l'any 1592 Arsèguel seria assetjat i enderrocat per les tropes del virrei. Vegi's una narració (una mica embullada, tanmateix) dels fets a *Dietari de Puigcerdà*, op. cit., pp. 60-61.

42. ACA. CA., llig. 344 (7-2-1598). Ultra l'elogi de Pujades: *era molt bon català...*, op. cit., I, p. 164, Oliba ha merescut, però, el reconeixement de la jurisprudència catalana: Oliba «estudià a Tolosa i Lleida, i després de graduat ho fou a Salamanca; professor de Dret a Lleida, advocat a Barcelona y magistrat a l'Audiència de Catalunya, havent refusat el càrrec de Fiscal en el consell suprem de la Corona d'Aragó. Els seus treballs se distingeixen pel mètode, exactitut, claredat i alt criteri», Guillem M. de BROCA, *Juristes i juriconsults catalans dels segles XIV-XVII*, «Anuari de l'Institut d'Es-

Fins aquí, els testimonis disponibles de la pugna entre el virrei Feria i el regent Sans. Brega particular, res no diu però que aquesta mena de conflictes no hagin estat la tònica de les interioritats de la Reial Audiència. Ben cert, una completa anàlisi del joc d'influències a l'entorn de la magistratura catalana demanaria la indagació també de llurs orígens i lligams familiars o faccionals, la clau de tantes victòries en la «guerra de les provisions» i en el control de l'aparell administratiu i judicial català.

3. El virrei i les parcialitats catalanes: Joan Teres (1602-1603) entre «morells» i «voltors»

L'exacta intervenció de les autoritats reials en els afers de bandositat roman tot sovint una apreciació impossible de verificar com cal. Tanmateix, tot just incorporats a la cancelleria, els virreis acusarien per força el pes de les dissensions interines, i si algun virrei de seny romangué apartat de cap decantament precís, d'altres serien arrossegats insensiblement cap a alguna de les parcialitats enemigues. El perill, si més no, era latent, tal com testimonien les instruccions reials en el nomenament d'algun virrei:

Aunque según vuestra mucha prudencia había poca necesidad de encomendároslo —escribía Felip IV al duc de Cardona l'any 1630—, todavía os encargamos que estéis muy advertido de escusaros quanto puidéredes de tener familiaridad estrecha con personas interessadas en los bandos y passiones que hay en aquella tierra...⁴³

Si de vegades el perill no sembla haver estat del tot conjurat, res no diu però que la parcialitat perceptible d'alguns virreis no hagi estat una política forçada per les circumstàncies, i que el favoritisme no hagi estat, solament, una forma de neutralitzar l'excessiva influència assolida per alguna de les bandositats. Això, però, no podia no provocar-ne, entre tantes rivalitats, la sospita de connivència.

tudis Catalans», III, Barcelona, 1909-1910, p. 501. Sobre Oliba, vegi's a més: *Dietari de Puigcerdà*, op. cit., p. 100, i FÉLIX TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, J. Verdaguer, Barcelona, 1836, p. 448.

43. LALINDE, op. cit., p. 531.

Altrament, les probabilitats d'un virrei parcial no eren tan escadusseres —si mai ho foren— quan la designació requeia en algun notable del país mateix. Aleshores, les vinculacions i dependències familiars o clientelars, o fins i tot els antecedents de bandositat, farien impossible segurament un regiment completament neutral. Efectivament, Joan Terés, arquebisbe de Tarragona, accediria a la cancelleria catalana (l'abril de 1602) en una conjuntura particularment difícil.⁴⁴ Ultra l'afer de les constitucions de les corts de 1599, però, aquella era una època de franca bel·ligerància entre els bàndols del Camp de Tarragona: *morells* i *voltors* (*nyerros* i *cadells*, respectivament),⁴⁵ i el virrei Terés no ha pogut restar-ne indiferent potser:

*Dijous al tart —escriu Pujades— a 17 de octubre de 1602 se declarà la contenció contra don Pere Voltor de la vila de Valls del Camp de Tarragona, qui tenia revoltat tot lo Camp y era del bàndol contra dels Morells. Heu notat perquè se ha fet en esta causa cosa mai vista, que, a durat més de quinze dies que en lo real consell no se ha entès sinó ab esta contentió matí y vespre, juntant-se les tres sales en casa del conseller. Eren les parts poderoses y maliciosas, y perquè la part dels Voltors, era a que matà a don Epiphanyo Terés, cavaller del orde de Montesa, nebot del archabisbe viu virey, per son descàrrech ho ha fet mirar a totes les tres sales y als theòlechs que ajuntava estos dies atrás.*⁴⁶

Segons la semblança de Reglà, Terés no estava pas a gust en la virregnatura: «Sense ambicions polítiques i desitjos de poder reintegrar-se totalment a la seva missió eclesiàstica», l'arquebisbe sol·licitaria repetidament llur rellevament.⁴⁷ Tanmateix, si cal creure el testimoni de Pujades, aparentment imparcial, el regiment de Terés hauria estat nefast, sobretot per la seva parcialitat reiterada. Així, pel maig de 1603, Terés hauria autoritzat la violació de la immunitat eclesiàstica per tal de capturar uns pagesos del Vallès presumiblement partidaris *cadells*:

44. REGLÀ, *Els virreis*, pp. 122-123 (l'afer de les constitucions de 1599 que costaria el càrrec al virrei duc de Feria).

45. Algunes dades sobre la brega de *morells* i *voltors* a Francisco PUIGJANER GUAL, *Historia de la villa de Valls, desde su fundación hasta nuestros días*, Imp. F. Pellisser, Valls, 1881, i sobretot SOLER TEROL, op. cit., *passim*.

46. PUJADES, op. cit., I, pp. 209-211. Pere Voltor seria finalment executat.

47. REGLÀ, *Els virreis*, pp. 123-124.

Està lo poble molt escandalitzat de veure un tal —anotaria Pujades— ... Però no és meravella q(ue) ya lo poble li diu mossèn Joan de Verdú per ser ell natural de allí. Y també perquè com és de la part dels ñarros, no sentia sinó cadells, y a fe que ni uns ni altres no.l trauran de infern ans le i cuitaran, que uns i altres són la perdició de aquesta terra...⁴⁸

Uns dies després, però, el rei acceptaria la renúncia de Terés, el qual moriria aquell juliol mateix. La satisfacció dels seus vassalls, que festejarien el traspàs de l'arquebisbe amb fogueres i soroll de pedrenyals, ha estat considerada un indici directe de les tibantors vigents entre pagesos i senyors a la Catalunya de la primera meitat del segle XVII.⁴⁹ Ara, si una hipòtesi semblant no és potser desencertada, cal convenir que la mort de Terés engrescaria sobretot els *voltors*, els seus enemics de parcialitat. Pujades ho conta, mig horroritzat:

en la vila de Valls... sabuda la mort del senyor don Joan Terés... llur senyor y de qui ells eran vasalls, feren un acte lo més destacable y bàrbaro que mai nació ni poble haya fet. Que en lloch de fer obsèquies a son senyor feren focs, alimàries; grans tirs de pedrenyals y molt galejar, alegrant-se de la mort de son senyor ab qui, per la mort que ells feren de don Epiphanio Terés son nebot, aportaven bàndol ubert, que és estada la ruïna del Camp y particular de la villa de Reus.⁵⁰

L'incident de Valls, però, suscita una altra mena de problemes. Es que potser hi ha cap relació entre les bandositats de *morells* i *voltors*, i una hipotètica brega entre pagesos i senyors de més abast? Certament, caldria esclarir les circumstàncies de la mort del nebot de l'arquebisbe Terés: fou únicament un afer de notables, una de tantes revenges per respectes particulars o, pel contrari, la consumació d'algun plet social inajornable? En qualsevol cas, caldria demanar-se si les bandositats (o allò que coneixem com a tals) han encobert sempre una mateixa realitat; si, essent primordialment una qüestió de notables, no haurien estat aprofitades per d'altres classes socials en llurs vindicacions.

48. PUJADES, op. cit., I, pp. 263-264.

49. J.H. ELLIOTT, *La classe dominant catalana en els segles XVI i XVII. Una aristocràcia provincial*, «L'Avenç» (Barcelona), núm. 40, juliol-agost 1981, p. 32.

50. PUJADES, op. cit., I, p. 283.

Conclusions

1. Aquest recull de testimonis, tot i la seva fragmentació, sembla suficient per a proporcionar una idea aproximada de l'abast de les bandositats de *nyerros* i *cadells*, i per a desmentir, si més no, qualsevol versió massa decantada sobre el caràcter rústec o localista d'aquesta mena de conflictes. Ara, per a una idea més exacta caldria encetar sengles monografies sobre l'impacte o les repercussions institucionals de la lluita de bàndols: a la Reial Audiència (mitjançant uns materials més homogenis), però també a les Corts, la Diputació o al si dels braços. Tanmateix, algunes dissensions del braç militar, no serien una ressonància de les fílies o fòbies de bandositat, altrament força cultivades entre les famílies de la noblesa catalana?⁵¹ Per bé que la documentació no és generalment massa explícita en aquesta mena de detalls, alguns testimonis contemporanis n'han recollit la traça, com ara el cronista Pujades llavors de la controvèrsia, l'estiu de 1604, a l'entorn d'un tal Masons, capitost *cadell* per terres del Vallès:

*... se juntà lo bras militar per tractar del negoci d'en Masons, y com ells estan dividits en Nyarros y Cadells, hi hagué divisió, y prevalgué lo vot que no s'opposassen a la defença del guiatge, sinó que stiguessen a la mira.*⁵²

Altrament, tot i l'existència d'alguns testimonis flagrants, caldria guardar una certa prudència, i no exagerar el protagonisme de jutges i escrivans en el desgavell de l'administració de justícia en el Principat. D'una banda, això no té gran cosa d'extraordinari o peculiar: entre els papers contemporanis, un text sevillà o valencià, sard o sicilià, perfilaria unes febleses semblants.⁵³ Pel que fa a la persecució del bandole-

51. Vegi's la preocupació del duc de Cardona davant la designació de Jaume Agullana com a canceller de l'Audiència l'any 1598: *por haver los predecesores del dicho Duque en tiempos passados favorecido a los Sarrieras bando contrario en Cath.ª de los Agullanas*, ACA. CA., llig. 264, núm. 90 (7-8-1598). Sobre la brega d'*agullanes* i *sarrieras*, de començaments del segle XVI, vegi's els treballs citats de Chia, Riquer i Duran. Seria d'una gran utilitat l'elaboració d'un quadre d'aquests odis seculars.

52. PUJADES, op. cit., I, p. 366.

53. Un informe de 1589 sobre els jutges de l'Audiència sevillana, a Ruth PIKE, *Aristócratas y comerciantes. La sociedad sevillana en el siglo XVI*, Barcelona, 1978, pp. 85-86; per al País Valencià, CASEY, op. cit.; per a Sicília, Helmut G. KOENIGSBERGER,

risme, a més, la impunitat de les quadrilles, ultra el favor d'alguns jutges, recalca sobretot en la fautoria o complicitat de la jurisdicció senyorial. Efectivament, la connivència entre senyors i bandolers, llevat d'algunes qüestions de detall, resta prou i diversament documentada.⁵⁴ No ha de sobtar, llavors, el fet que els virreis hagin considerat els privilegis nobiliaris com un entrebanc de pes en els afers de justícia:

*por los muchos privilegios, prerrogativas, y exempciones que tienen los militares, y otros exemptos, es dificultosísimo y trabajosísimo el gobierno deste Prin(cipa)do, y han parecido estos privilegios, y particularmente el que dispone que los militares por delictos criminales no puedan ser inqueridos, ni castigados, ni hazérseles proçesso, no habiendo instancia de parte... y como es gente poderosa, y libre, todos los ofendidos por miedo, o por amenazas no se atreven a hazer instancia, y si la tienen hecha les violentan a que se aparten, y así los más militares andan cargados de delictos enormes...*⁵⁵

Justament, si la perspectiva de l'ordre públic no és prou operativa, això és perquè la impunitat del bandolerisme, a banda de les dificultats de tresoreria o de les deficiències pròpies de la persecució, radica sobretot en la fautoria dels aparells polítics. Això involucra, naturalment, la magistratura, però també l'estament militar i la seva jurisdicció. Allò que cal indagar, per tant, són les raons d'una complicitat semblant, és a dir, un problema marcadament polític, o si es vol, de «alto gobierno».

2. De fa estona, J.H. Elliott ha recalcat la necessitat d'un complet estudi a l'entorn del personal de la Reial Audiència, i assenyaladament sobre el procés d'enlairament social d'aquelles famílies que aconseguiren de col·locar-hi un o altre representant, atés els avantatges polítics del càrrec.⁵⁶ Ara, ultra els orígens socials i geogràfics de la magistratu-

La práctica del imperio, Madrid, 1975; sobre Sardenya, ACA. CA., llig. 353 (2-3-1611), memorial del *visitador* Martín Carrillo.

54. Vegi's, per exemple, SOLER TEROL, op. cit., *passim*. Caldria precisar el paper dels grans senyors, segons sembla no massa implicats; però la connivència entre senyors i bandolers tampoc és solament un afer de la petita noblesa de muntanya, tal com han subratllat alguns autors.

55. ACA. CA., llig. 275, núm. 42 (30-9-1628), lletra del virrei bisbe de Solsona.

56. ELLIOTT, *La revolta*, vegi's Apèndix V. De fet, comença per no haver-hi ni una nòmina completa de càrrecs, la qual cosa facilitaria tota mena de consultes. Sobre el que representava entrar a l'Audiència i els avantatges polítics subsegüents, *Ibid.*, p. 82.

ra, una monografia d'aquesta mena hauria de resseguir els lligams i aliances familiars subsegüents, que són la base de les fidelitats i lleialtats i, finalment, del joc de patronatge i influències: l'entrellat, alhora, d'aquelles rivalitats que nodreixen les bandositats. A la Catalunya dels segles XVI i XVII segellar una aliança era tot sovint inventar un enemic; la conflictivitat suscitada per tants casaments disputats abona aquesta impressió.⁵⁷

Altrament, l'estudi del personal de l'Audiència (així com el d'altres institucions del Principat) facilitaria tal vegada algunes pistes sobre les modalitats de difusió, mal fos únicament de llur vocabulari, de les bandositats de *nyerros* i *cadells*. Ara per ara, tots els indicis coincideixen a localitzar l'origen d'aquestes denominacions en la vella rivalitat dels casals pirinencs de Nyer i de Cadell, per bé que aquesta explicació no ha semblat mai del tot satisfactòria. Així, P. Vilar es demanava, no sense arguments, com una bandositat tan localitzada ha pogut escampar-se fins al punt d'interessar tot el país: «Si els noms de *nyerros* i *cadells* vinguessin simplement de Tomàs Banyuls, senyor de Nyer al Rosselló, i de mossèn Joan Cadell, senyor de molts llocs de l'Alt Urgell i Cerdanya, que foren caps d'aquestes faccions a la fi del segle XVI, hom es preguntaria ja com aquests minsos i llunyans personatges han pogut interessar tot el Principat i omplir-lo de llurs partidaris».⁵⁸ Probablement, però, aquestes denominacions esdevingueren —i per raons que ignorem— les identitats convencionals d'una multiplicitat de conflictes no necessàriament connectats. Això no contradiu la hipòtesi de l'origen pirinenc de les bandositats o de llur vocabulari, però obliga a explicar-ne els camins de la seva divulgació. I aquí els orígens d'algunes famílies instal·lades en els llocs de comandament del Principat ha pogut estar determinant: a l'Audiència de finals del segle XVI són els Sans, Manegat, Oliba... tots tres d'ascendència cerdana.

Sobre la falta d'estudis a l'entorn de la jurisprudència catalana (biografies i doctrina dels juriconsults de l'època, com ara Peguera, Oliba, Càncer, Fontanella, etc.), vegi's Santiago SOBREQUES VIDAL, *Història de la producció del dret català fins al decret de Nova Planta*, Girona, 1978, p. 101.

57. Tanmateix, això tampoc és peculiar de la societat catalana. Es el tema d'una literatura universal (*Romeo i Julieta*, *Els promesos*, etc.). Un exemple local d'aquesta mena de conflictes a *Les bandositats de nyerros i cadells a la Plana de Vic (1590-1640)*, «El 9 Nou» (Vic), 23-11-82, pp. 12-13.

La historiografia de les bandositats, però, suscita un altre gènere de dificultats, sobretot a l'hora d'assignar cap fons precís a la brega de *nyerros* i *cadells*. A l'Audiència de finals del segle XVI, les activitats d'aquesta mena de clan cerdà, tot sembla indicar que dominant, descobreix alguna característica especial? cap tret distintiu en favor d'alguna de les hipòtesis clàssiques? Tot i que la brevetat del testimoni no autoritza una conclusió definitiva, no sembla gaire probable que la brega de *nyerros* i *cadells* hagi tingut cap matis social prou marcat (sigui la metàfora de Balaguer o la versió més enraonada d'un feudalisme recalcitrant contra l'auge de viles i ciutats). Allò que demostra la brega de provisions és únicament que uns i altres han jugat fort en la disputa de càrrecs i prebendes, i de passada, que l'autoritat del virrei no ha estat mai un obstacle insalvable per als designis de les faccions.

Annex

Nyerros i cadells a la Reial Audiència l'any 1600: filiacions conegudes

Rafael de Rovirola (canceller)	
Lluís de Peguera	C
Francesc Ubach	
Joan Gallego	
Josep Ferrer	C
Jeroni Astor	
Salvador Fontanet	
Bernat Roig	
Miquel de Salbà i Vallseca	
Jeroni Sanjust	
Joan Magarola	N
Josep de Mur	C
Antoni Oliba	C
Joan Castelló	N
Josep Dalmau	C
Narcís Pau Regàs	C
Josep Benach	
Jaume Pineda	N
Jeroni Torner	
Francesc Sescases	
Francesc Bonet	N
Jaume Puigmitjà	

C = *cadell*

N = *nyerro*

Fonts: De la nòmina de doctors, ACA. CA., llig. 344 (11-9-1600). Les filiacions de Magarola, Bonet, Pineda, Castelló, Peguera, Ferrer i Regàs: Jeroni PUJADES, *Dieterari* (a cura de Josep Ma. CASAS HOMS), Barcelona, 1975-76, I, p. 361. Per la resta de filiacions: cf. text.